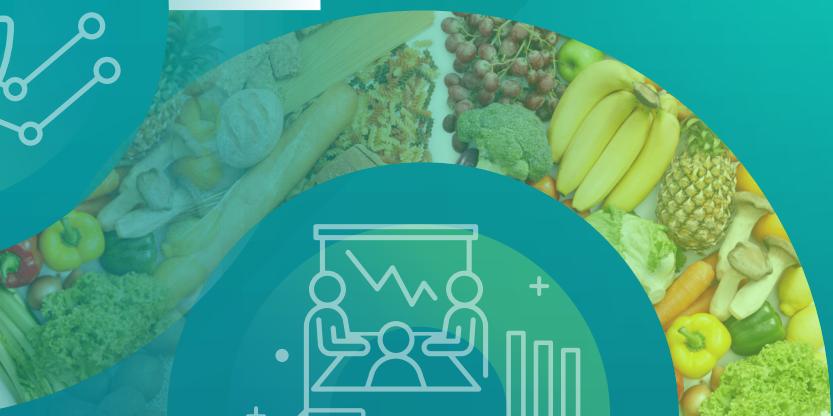

Policy Brief

ข้อมูลท้องถิ่น
สู่แผนพัฒนา
ระบบอาหารที่ยั่งยืน:
แนวทางจาก
4 จังหวัดนำร่องโดย อปท.

โครงการวิจัยเรื่อง
“สถานการณ์ระบบอาหารของท้องถิ่นในประเทศไทย”

ข้อมูลท้องถิ่นสู่แผนพัฒนาระบบอาหารที่ยั่งยืน: แนวทางจาก 4 จังหวัดนำร่องโดย อปท.

ความสำคัญของระบบอาหารท้องถิ่น ต่อความมั่นคงในระดับประเทศ

ระบบอาหารท้องถิ่นของประเทศไทยกำลังเผชิญกับความท้าทายสำคัญหลายประการ ได้แก่ ปัญหาความไม่มั่นคงด้านอาหาร การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การสูญเสียภูมิปัญญาด้านอาหารพื้นบ้าน รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจโลก ระบบอาหารที่ยั่งยืนจึงไม่ใช่เพียงเรื่องของภาคการผลิตหรือการบริโภคเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของความสามารถของชุมชนในการเข้าถึงอาหารที่เพียงพอปลอดภัย มีคุณค่าทางโภชนาการ และเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนต้องอาศัย “ข้อมูลท้องถิ่น” และ พลังการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในการขับเคลื่อน

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในฐานะหน่วยงานที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด มีความเข้าใจบริบทและปัญหาของชุมชนอย่างลึกซึ้งสามารถตอบสนองความต้องการที่แท้จริงได้มีฐานข้อมูลประชากร ครัวเรือน การประกอบอาชีพ และการใช้ที่ดินที่เป็นประโยชน์ต่อการวางแผน สามารถกำหนดนโยบายและดำเนินการได้อย่างรวดเร็วและยึดหยุ่น สามารถ监督管理มีส่วนร่วมของประชาชน ดังนั้นอปท. จึงมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาระบบอาหารท้องถิ่นให้ยั่งยืน

“ เราให้ความร่วงมือเดินที่ อย่างไร ตัวเรื่อง เป็นตัวสะท้อนว่าบริบทของเราเป็นอย่างไร บางเรื่องที่ไม่เคยเป็นปัญหา ตอนนี้เริ่มเป็นปัญหาแล้ว เช่น แม่บ้าน ก็ เมื่อเราเข้าเมืองแล้วใช้ที่ดินแบบบ้านๆ ก็เป็นปัญหาเรื่องใกล้ตัวเข้ามา... เมื่อเราเมืองชั่ววัน ก็จะมีอุปสรรคและเรื่องที่หักโหมบุคคลนั้นๆ ที่จะไม่ดูดูว่าอะไรเป็นจุดพึ่งที่หักโหมบุคคลนั้นๆ ที่จะไม่ดูดูว่าอะไรเป็นจุดอ่อนเรา ก็จะพัฒนาให้เข้มแข็ง จะทำอย่างไรให้ตัวแทนระดับหมู่บ้าน ชุมชน อบต. ฯ ช่วยกันตรงนี้ เราจะเอาข้อมูลตรงนี้ มาปรับใช้ในพื้นที่ของเรารอย่างเดิมที่ ”

ปลัดเทศบาล
ตำบลป่าอ้อดอนชัย
จ.เชียงราย

สถานการณ์ระบบอาหาร ของก็องค์ในประเทศไทย

โครงการวิจัยเรื่อง “สถานการณ์ระบบอาหารของท้องถิ่นในประเทศไทย” ได้ดำเนินการนำร่องใน 4 จังหวัดจาก 4 ภูมิภาค ได้แก่ จังหวัดนนทบุรี เชียงราย ยโสธร และพัทลุง ทั้งพื้นที่ในและนอกเขตเทศบาล รวม 8 ตำบล โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนา แนวทางการประเมินและวางแผนระบบอาหาร อย่างรอบด้าน ผ่านชุดตัวชี้วัดระบบอาหาร 7 มิติ ที่สามารถสะท้อน สถานการณ์ได้ตลอดห่วงโซ่อุปทาน ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ จนถึงปลายน้ำ

- ✓ นนทบุรี
- ✓ เชียงราย
- ✓ ยโสธร
- ✓ พัทลุง

กรอบการประเมิน ระบบอาหารท้องถิ่น 7 มิติ

กรอบการวิเคราะห์ระบบอาหาร 7 มิติ^(1, 2) (รูป 1)

จะช่วยให้ผู้บริหารท้องถิ่นเห็นภาพรวมของสถานการณ์ที่เป็นปัจจุหาได้อย่างชัดเจน ได้แก่

1

การได้รับสารอาหาร อย่างเพียงพอ

ประเมินความเพียงพอและคุณภาพของการบริโภคอาหารในระดับบุคคล และครัวเรือน ทั้งในแง่ปริมาณ สารอาหารที่จำเป็น และผลลัพธ์ต่อภาวะสุขภาพ เช่น ภาวะอ้วน โรคเบาหวาน ภาวะทุพโภชนาการ และการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

3

ความสามารถในการซื้ออาหาร และการมีอาหารในปริมาณ ที่เพียงพอ

ประเมินการเข้าถึงอาหารของประชากร ทั้งในด้านการผลิต การเข้าถึงแหล่งอาหารในชุมชนในราคายอดต้องได้ ความผันผวนของราคา และการจัดการด้านอาหารในภาวะวิกฤต

5

ความยั่งยืน หรือการฟื้นคืน

ประเมินการปรับตัวและฟื้นคืนของระบบอาหารในพื้นที่จากภาวะวิกฤต หรือการเปลี่ยนแปลง เช่น พื้นที่ผลิตอาหารในชุมชน ระบบสำรองอาหาร โครงสร้างพื้นฐานด้านอาหาร และแผนรับมือภัยพิบัติ

7

การลดของเสีย และการสูญเสียอาหาร

ประเมินปริมาณและการจัดการขยะอาหาร รวมถึงการสูญเสียอาหาร ตั้งแต่กระบวนการผลิตถึงการบริโภค รวมถึงการรีไซเคิลของอาหาร และการดำเนินนโยบายเพื่อลดของเสียและการสูญเสียอาหารอย่างยั่งยืน

2

เสถียรภาพ ของระบบ生เเวศ

ประเมินคุณภาพ ความยั่งยืน และเสถียรภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ อากาศ และความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการดำเนินนโยบายที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

4

ความเป็นอยู่ที่ดี ทางสังคมวัฒนธรรม

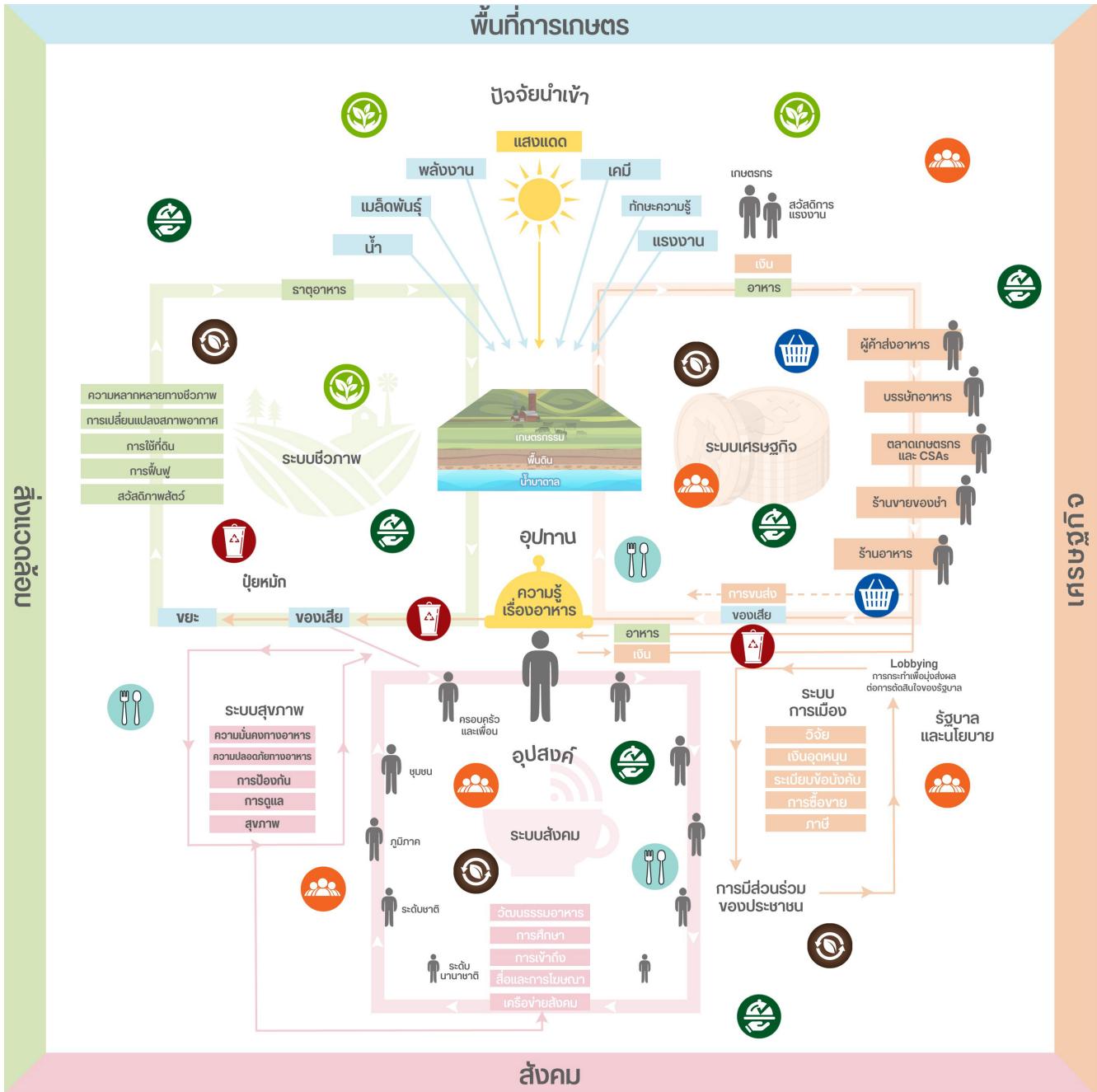
ประเมินความอยู่ดีมีสุขทางสังคม วัฒนธรรม และความเท่าเทียมของประชากรในระบบอาหาร เช่น การเรียนรู้ด้านเกษตร ความเท่าเทียมของแรงงาน ผลกระทบต่อสุขภาพ การมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และการสนับสนุนกลุ่มเปราะบาง

6

ความปลอดภัย ทางอาหาร

ประเมินความปลอดภัยของระบบอาหารในการผลิต การแปรรูป การจำหน่ายรวมถึงระบบการตรวจสอบ การรับรองความปลอดภัยของอาหาร

	การได้รับสารอาหารอย่างเพียงพอ		ความยั่งยืนหรือการฟื้นคืน
	เสถียรภาพของระบบบิวेच		ความปลอดภัยทางอาหาร
	ความสามารถในการซื้ออาหาร
และการมีอาหารในปริมาณที่เพียงพอ		การลดของเสียและการสูญเสีย
	ความเป็นอยู่ที่ดีทางสังคมวัฒนธรรม		

รูป 1 ระบบอาหารตลอดห่วงโซ่และความสัมพันธ์ 7 มิติ⁽²⁾
ที่มา จงจิตต์ ฤทธิรงค์ และคณะ, 2565 ปรับจาก Nourish, 2020

บทเรียนสำคัญจากพื้นที่นำร่อง: ข้อมูลก้องกั่นคือฐานของการเปลี่ยนแปลง

1. พื้นที่ก้องกั่นมีข้อมูลและพลังในการขับเคลื่อน

อปท. ในระดับตำบลถือเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดประชาชนที่สุด มีข้อมูลสำคัญ เช่น จำนวนประชากร ครัวเรือน การใช้ที่ดิน การประกอบอาชีพ และสุขภาพ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อประเมินระบบอาหารได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากมีกรอบแนวคิดและเครื่องมือที่เหมาะสม

2. การมีส่วนร่วมคือหัวใจของความยั่งยืน

กระบวนการวิจัยในพื้นที่เน้นการมีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่ อปท. ภาคีเครือข่าย และประชาชนในพื้นที่ ทั้งในการคัดเลือกตัวชี้วัด การเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ ปัญหาร่วมกัน ทำให้เกิดความเข้าใจระบบอาหารอย่างรอบด้าน และสามารถ กำหนดแนวทางแก้ไขที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นได้จริง

ข้อดีของการใช้ ตัวชี้วัดระบบอาหารท้องถิ่นโดยอปท.

เครื่องมือ: ตัวชี้วัดที่ใช้ได้จริง

ตัวชี้วัดที่พัฒนาโดยโครงการนี้ มีความสอดคล้องกับแนวคิดขององค์กรอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO)⁽³⁾ และสามารถใช้ได้ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ ซึ่งมีความชัดเจน โปร่งใส และสามารถเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ได้

การเสริมสร้าง ศักยภาพของอปท.

อปท.ร่วมกับภาคีเครือข่าย แผนอาหารและประชาชน ในพื้นที่นำร่อง ได้วิเคราะห์ ระบบอาหารของพื้นที่ และ ร่วมกันคัดเลือกตัวชี้วัด ระบบอาหารที่เหมาะสมกับบริบท ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อนำไปใช้ในการวางแผน พัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

การบูรณาการ สู่แผนพัฒนา

ผลการประเมินสถานการณ์ ระบบอาหารสามารถนำไปเชื่อมโยง กับแผนพัฒนาท้องถิ่น แผนสุขภาพ และแผนด้านสิ่งแวดล้อม ได้โดยตรง ทำให้เกิดการจัดสรรงบประมาณ และทรัพยากรที่ตรงเป้าหมายมากขึ้น เมื่อมีข้อมูลและกรณีตัวอย่างที่ชัดเจน ในพื้นที่ จะสามารถสะท้อนให้จังหวัด หรือรัฐบาลกลางเห็นความสำคัญของ ระบบอาหารท้องถิ่น และใช้เป็น หลักฐานในการเสนอของบประมาณ หรือออกแบบนโยบายสนับสนุน

“ เราเห็นค่าແນนตัวชี้วัดและรับสภาพความเป็นจริง เพราะเพื่อเริ่มต้นตรวจสอบในพื้นที่ อย่างนี้ดี คือทำให้ท้องถิ่น เห็นความสำคัญเรื่องความบันคุณทางอาหารหรือ เรื่องอาหารปลอดภัย เป็นโครงการที่น่าไวท์ยาลัยลงมาทำ กับท้องถิ่น ทำให้ท้องถิ่นเข้าใจ อะหนักในเรื่องของการให้ความรู้ ”

ปลัดอบต.
ทวีวนนา
จ.นนทบุรี

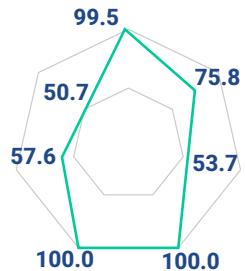
สถานการณ์ระบบอาหาร ของประเทศไทย พ.ศ. 2568

ข้อมูลจาก 8 ตำบล ใน 4 จังหวัด

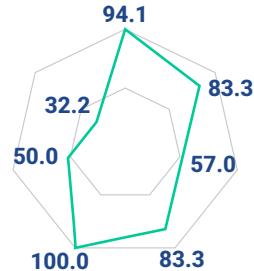

รูป 2 แสดงสถานการณ์ระบบอาหารของประเทศไทย พ.ศ. 2568 โดยใช้ค่าเฉลี่ยตัวชี้วัดร่วมจาก 8 ตำบล ใน 4 จังหวัด

ผลลัพธ์ตัวชี้วัดระบบอาหารท้องถิ่นของ 8 ตำบลใน 4 จังหวัด⁽⁴⁾ ที่มา จังจิตต์ ฤกษ์ธงค์ และคณะ, 2567

เทศบาลตำบลบางสักทอง
อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

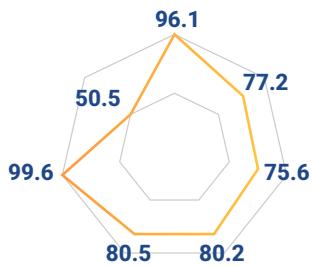
ตำบลกวัฒนา
อำเภอไกรน้อย จังหวัดนนทบุรี

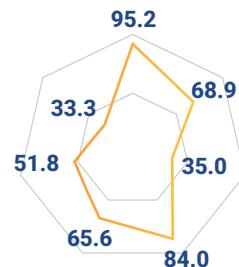
เทศบาลตำบลเดด
อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร

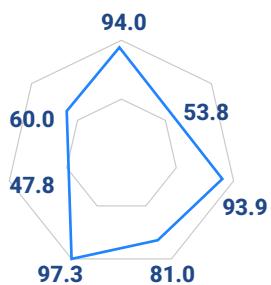
ตำบลนาคำ
อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร

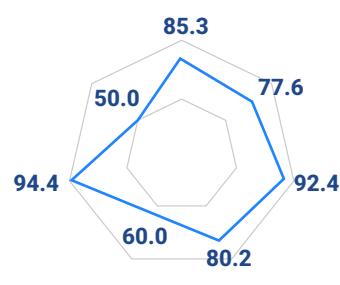
เทศบาลตำบลป่าอ้อดอนซาย
อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย

ตำบลป่าเตึง
อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

ตำบลโคกม่วง
อำเภอเข้าชัยสน จังหวัดพิษณุโลก

ตำบลหัวโพธ์
อำเภอเข้าชัยสน จังหวัดพิษณุโลก

รูป 3 ผลลัพธ์ตัวชี้วัดระบบอาหารท้องถิ่นใน 8 ตำบลใน 4 จังหวัด⁽⁴⁾
แสดงให้เห็นจุดอ่อนของระบบอาหารในมิติความปลอดภัยของอาหาร

แนวทางการดำเนินการเพื่อนำตัวชี้วัดไปใช้ประโยชน์

การประเมินสถานการณ์เบื้องต้น

อปท. ควรเริ่มต้นด้วยการคัดเลือกตัวชี้วัดที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ โดยพิจารณาจากทรัพยากรและข้อมูลที่มีอยู่ ลักษณะภูมิประเทศและการประกอบอาชีพหลัก ปัญหาเฉพาะพื้นที่ที่เร่งด่วน

ใช้ข้อมูลก้อนถังในการประเมินระบบอาหาร

ส่งเสริมให้อปท. ใช้ชุดตัวชี้วัดระบบอาหาร 7 มิติที่ยึดหยุ่นและปรับใช้ได้กับบริบทในแต่ละพื้นที่ทั้งในและนอกเขตเทศบาล เพื่อเข้าใจสถานการณ์อย่างแท้จริง

การวิเคราะห์และตีความข้อมูล

เพื่อรับรู้จุดแข็งและจุดอ่อนของระบบอาหารท้องถิ่น เปรียบเทียบสถานการณ์ระหว่างพื้นที่ต่างๆ กำหนดลำดับความสำคัญของปัญหา ทางแนวทางแก้ไขที่เหมาะสม โดยบูรณาการเข้ากับแผนพัฒนาท้องถิ่น

การสร้างทีมงานและเครือข่าย

โดยจัดตั้งคณะกรรมการในระดับตำบลที่ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่อปท. ที่รับผิดชอบงานด้านต่างๆ ผู้นำชุมชนหรือหมู่บ้าน เช่น ผู้ใหญ่หมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และนักสืบอาหาร ร่วมมือกับภาคประชาสังคม ภาคีเครือข่าย ด้านสุขภาพเกษตร และสิ่งแวดล้อม หน่วยงานวิชาการและสถาบันการศึกษาเกษตรและผู้ประกอบการด้านอาหาร เพื่อขับเคลื่อนการเก็บข้อมูลและวางแผนร่วมกัน

การเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ

โดยใช้วิธีการที่หลากหลายในการเก็บข้อมูล ได้แก่ การสำรวจและสัมภาษณ์ประชาชน การศึกษาจากเอกสารและสถิติที่มีอยู่ การสังเกตและประเมินพื้นที่จริง การประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็น

“ จงนำข้อมูลนี้ไปเป็นตัวตั้งดันในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพด้านอาหารปลดล็อกภัยพื้นที่น่องขางหานโพธิ์ต่อไป ข้อมูลตัวชี้วัดที่ครอบคลุมและลึกซึ้งลงในแผนพัฒนาท้องถิ่น ”

นักวิชาการเกษตร
สำนักงาน
อส. กรมฯ
พัฒนา

บทสรุป: จากข้อมูลสู่การเปลี่ยนแปลง ในระดับท้องถิ่นและประเทศ

งานวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ระบบอาหารมั่นคงเริ่มต้นได้ที่ระดับตำบล โดยมี “ข้อมูลท้องถิ่น” เป็นเครื่องมือสำคัญและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) คือผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชน

การประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดระบบอาหารที่พัฒนาแล้วในพื้นที่อื่นๆ ทั่วประเทศ จะทำให้ประเทศไทยมีฐานข้อมูลที่เข้มแข็ง สามารถเฝ้าระวังภาวะวิกฤตด้านอาหาร และกำหนดนโยบายพัฒนาระบบอาหารได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

การศึกษาใน 4 จังหวัดนำร่องแสดงให้เห็นว่า การใช้ข้อมูลท้องถิ่นในการวางแผนพัฒนาระบบอาหารสามารถทำได้จริงและให้ผลลัพธ์ที่ตรงเป้าหมาย อปท.ควรเริ่มต้นจากการประเมินสถานการณ์ด้วยตัวชี้วัดที่เหมาะสมสร้างทีมงานที่เข้มแข็ง และพัฒนาแผนงานที่เป็นรูปธรรม

ความสำเร็จของการพัฒนาระบบอาหารท้องถิ่นไม่ได้ขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่หรือปริมาณงบประมาณเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับการมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน การวางแผนที่ดีและความมุ่งมั่นในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาระบบอาหารท้องถิ่นที่ยั่งยืนจะเป็นรากฐานสำคัญของความมั่นคงด้านอาหารของประเทศไทยในอนาคต

“
ขอบคุณที่เลือกพื้นที่หนองหารโพธิ์เป็นพื้นที่นำร่อง เพื่อจะได้รู้ตัวเองว่าความมั่นคงอาหารด้านอาหาร กีปลอดด้วยตอนนี้ของหนองหารโพธิ์เป็นอย่างไร ในแต่ละมิติ ทำให้เราได้รู้ตัวเอง ถ้าเราต้องการไปสู่เรื่องของพื้นที่ด้านแบบ หรือพื้นที่ผลิตอาหาร ความมั่นคงของอาหารที่ปลอดด้วยตอนนี้ เราจะต้องกลับไปคุยกับศักข์ กลับไปวางแผน กันอย่างไรบ้าง ต้องทำงานแบบบูรณาการกับ อปท. มีแผน มีงบประมาณอยู่แล้วอาจจะต้อง เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนพื้นที่นี้ในพื้นที่หรือ พื้นท้องภาคที่กำงานอยู่ในพื้นที่มาคุยกัน ความเห็นร่วมกัน โดยใช้ชีวิตระบบน้ำ ด้วยวัตถุที่เป็นจริงในวันนี้ ตั้งตัวนี้ในการทำงาน ”

ด้วยแกนสามภาค
รัฐ-เอกชน-ภาค
ภาคติดเชื้อเข้ามาย ด้วย
ท่านโพธิ์ ฯ พัฒนา

นักวิจัย

รองศาสตราจารย์ ดร. จงจิตต์ ฤทธิรังค์
อาจารย์ ดร. กัทราภรณ์ จึงเลิศศิริ
บ.ส. พิมลพรรณ นิตย์นรา

มหาวิทยาลัยมหิดล
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

อ้างอิง

- Rittirong J, Chuenglertsiri P, Nitnara P, Phulkerd S. Developing key indicators for sustainable food system: a comprehensive application of stakeholder consultations and Delphi method. *Frontiers in Sustainable Food Systems*. 2024;8.
- จงจิตต์ ฤทธิรังค์, สิรินทร์รยา พูลเกิด, กัทราภรณ์ จึงเลิศศิริ, พิมลพรรณ นิตย์นรา. ไร่นา อาหาร และงานเปล่า:
สถานการณ์และตัวชี้วัดระบบอาหารของประเทศไทยเพื่อชุมชนพื้นพากาตันเอง. นครปฐม:
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล; 2565.
- Aurino E. Selecting a Core Set of Indicators for Monitoring Global Food Security A Methodological Proposal. Rome, Italy:
Food and Agriculture Organization of the United Nations; 2014.
- จงจิตต์ ฤทธิรังค์, กัทราภรณ์ จึงเลิศศิริ, พิมลพรรณ นิตย์นรา,. สถานการณ์ระบบอาหารของท้องถิ่นในประเทศไทย.
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล; 2567.

สนใจชุดตัวชี้วัดรายพื้นที่ ติดต่อ jongjit.rit@mahidol.ac.th

ตัวชี้วัดเต็มชุดในหนังสือ
“ไร่นา อาหาร และงานเปล่า”

เอกสารข้อเสนอนโยบาย
“ข้อมูลท้องถิ่นสู่แผนพัฒนาระบบอาหารที่ยั่งยืน:
แนวทางจาก 4 จังหวัดนำร่องโดย อปท.”

การอ้างอิงเอกสาร

จงจิตต์ ฤทธิรังค์, กัทราภรณ์ จึงเลิศศิริ, พิมลพรรณ นิตย์นรา. ข้อมูลท้องถิ่นสู่แผนพัฒนาระบบอาหารที่ยั่งยืน:
แนวทางจาก 4 จังหวัดนำร่องโดย อปท. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม; 2568.